

diye SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE DERLEM TEMELLİ BİR BETİMLEME

Nihal ÇALIŞKAN*

Öz: Bu çalışmada diye sözcüğünün kullanımları derlem temelli bir yaklaşımla ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın temel motivasyonu özellikle yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğretimi sırasında malzemenin çeşitli yönleriyle tespitine duyduğumuz ihtiyaçtır. diye sözcüğü Türkçe Ulusal Derlemi'nden hareketle incelenmiş ve sözcük, söz öbeği, cümle boyutlarında farklı işlevler üstlendiği belirlenmiştir. Sözcük düzeyinde diye, “ne diye” şeklinde çok sözcüklü birim kuruluşundaki soru sözcüğünü oluşturmakta; öbek düzeyinde “... diye biri, ... diye bir AD (kişi, yer, şey, metin ve dil adları) kuruluşunda sıfatlar ile “ÜNLEM diye” kuruluşundaki zarflar oluşturmaktadır. Cümle düzeyinde ise iki farklı işlev söz konusudur. Bunlardan birinde diye, kendisinden önceki cümleyi zarf yan cümlesine dönüştürmekte; ikincisinde “dedi” ile kurulan aktarma cümlelerinin bir çeşitlemesi olarak düşünilebileceğimiz cümleler kurmaktadır.

Anahtar Sözcükler: diye, eşdizimlilik, derlem

A Corpus Based Study of diye

Abstract: This study attempts to make a corpus-based analysis of Turkish “diye”. The motivation underlying behind this study is the need of descriptive material related to this frequent lexical-grammatical item especially in teaching Turkish as a foreign/second language. The corpus consulted to in this study is Turkish National Corpus. Corpus data shows that diye has different functions at word, phrase and sentence level. At word level, it forms the multiword “ne diye” which is a question word as “niçin, neden”. At phrase level, it is the base of two different structures, one as an adjective and one as an adverb. In adjective phrases, diye collocates with “biri” and “bir NOUN (person, place, thing, discourse nouns)” on the right, and in adverbial phrases, with interjections on the left. The representation of diye at sentence level is more complicated as diye connects adverbial finite clauses to a main clause on the one hand, and links direct speech sentences to an utterance, cognition or emotion verb on the other.

Key words: diye, collocations, corpus

Bu çalışmada diye sözcüğünün kullanım biçimleri derlem temelli bir yaklaşımla ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmanın temel motivasyonu özellikle yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğretimi sırasında malzemenin çeşitli yönleriyle tespitine duyduğumuz ihtiyaçtır. Dil öğretiminin yaklaşım, yöntem ve tekniklerden öğrenir ihtiyaçlarına, kullanılan eğitim materyallerinden dersi verecek öğretim elemanlarına kadar pek çok farklı bileşeni olduğu açıktır. Ancak öğretimin başarısı, bu bileşenlerin sistem içinde sağlıklı bir şekilde konumlandırılarak işlerlik kazanmasının yanı sıra,

---

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara/TÜRKİYE; Okutman, SOAS-University of London, Londra/BİRLEŞİK KRALLIK, E-posta: caliskanihal@hotmail.com
ORCID No: 0000-0003-2882-2631

büyük ölçüde öğretime konu olan dilin anlatım imkânlarının iyi betimlenmiş olmasına bağlıdır. Dil öğreticisi, elinde ne'yi öğreteceğine dair sağlam bir çerçeve yoksa öğretimin diğer bütün meseleler çözülmüş olsa bile yolun başında sayılır. Bugün derlem dil bilimi bize dil verilerini yazılım aracılığıyla hem nicelik hem de nitelik bakımından ayrıntılı biçimde inceleme imkânı sunmaktadır. Dil öğretimi söz konusu olduğunda incelemelere yüksek sıklıktaki dil birimlerinden başlamak gerektiği açıktır.

Çalışmanın konusunu oluşturan *diye*, *Türkçe Ulusal Derlemi*-TUD esas alınarak hazırlanan *A Frequency Dictionary of Turkish*'te yan cümle kurucusu (subordinator) olarak işaretlenmiş ve en sık kullanılan 71. sözcük şeklinde sıralanmıştır (Aksan vd. 2017). TDK Güncel Türkçe Sözlük'te (<http://sozluk.gov.tr/>) zarf olarak etiketlenen ve "1. *zarf* Herhangi bir yargıya vararak. 2. *zarf* Niteleyerek. 3. *zarf* Diyerek: 'Güneş yakmasın diye onun güzel başını/ Gördüm siper olurken iki arkadaşım" - Faruk Nafiz Çamlıbel" şeklinde tanımlanarak örneklendirilen "diye" sözcüğü, TRmorph'ta¹ (Çöltekin 2010, 2014) zarf ve son çekim edatı olarak çözümlenmektedir. *diye* sözcüğünün söz dizimindeki işlevlerine baktığımızda öncelikle öbek ve cümle düzeyinde iki farklı kullanımını ayırt etmek mümkündür. Öbek düzeyinde temel olarak "... diye biri/bir şey" şeklinde gerçekleşen kullanımlar, cümle düzeyinde daha karmaşık bir örüntü sergilemektedir. Bunun arka planında *diye*'nin hem kendinden önceki hem de kendinden sonraki dil birimleriyle farklı bağlantılar kurması etkilidir. Söz gelimi "Oda havalandırma diye pencereleri açtım." cümlesinde *diye*, kendisinden önceki bitimli (finite) fiili zarf işlevli yan cümleye dönüştürmekte; "Gitti diye duydum." cümlesinde ise bitimli fiili adlaştırmakla tümleç yan cümlesi kurmaktadır. Zarf işlevli yan cümlelerde *diye*'nin sebep, amaç, önleme gibi işlevleri ön plana çıkarken tümleç yan cümlelerinde ana cümle yüklemelerinin söz, algı, biliş ve duyu fiillerinden olması dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra *diye* sözcüğü "ne diye, diye diye" gibi bir ölçüde kalıplaşmış biçimbirim dizileri de oluşturmaktadır. Bütün bu özellikleri, sözcüğü detaylı bir incelemenin konusu yapmaktadır.

İlgili Literatür

Köken açısından *diye* sözcüğünün de- fiili ile ilişkisi açıktır. Araştırmacılar, sözcüğün "göre, geçe, kala" gibi sözcüklerde de işlek biçimde gördüğümüz -A zarf fiil ekiyle türetilerek kalıplaştığı konusunda neredeyse hemfikirdir (Korkmaz 2009: 483, 1057; Kornflit 1997: 2, Lewis 2000: 176). Bu konuda tek farklı görüş, tespit edebildiğimiz kadarıyla, sözcüğün de- fiilinin 3. kişi istek çekiminden kalıplaşmayla oluştuğunu öne süren Sebüktekin'e aittir (1971: 72). Korkmaz ve Lewis sözcüğü zarf-fiil olarak değerlendirirken² Kornflit zarf parçacığı (adverbial particle), Sebüktekin ise istek sıfat-fiili (optative participle) olarak isimlendirmektedir.

Literatürde *diye*, daha çok cümle düzeyinde üstlendiği görev ile ele alınmakla birlikte az sayıdaki çalışmada sözcük düzeyindeki işlevlerine de dikkat çekilmiştir. Örneğin Erguvanlı (1984: 116), "Bana su diye rakı içirdiler." ve "Ali'nin dairesi diye

¹ TRmorph, Çağrı Çöltekin tarafından geliştirilmiş bir biçimbirim çözümleyicisidir. Biçimbirim çözümleyicileri, derlemler üzerinde otomatik olarak sözcük türü işaretleme (POS tagging-parts of speech tagging) amacıyla kullanılır. TRmorph, Türkçe için hazırlanmış diğer biçimbirim çözümleyicilerden farklı olarak çevrimiçi çözümlemeye de imkân tanımaktadır. Bu nedenle herhangi bir sözcüğün, basit ifadesiyle, kök ve eklerine ayrılarak türünün belirlenmesinde pratik bir araç işlevi görmektedir.

² Lewis, gerundium terimini kullanmaktadır.

yandaki daireyi çalmışım.” cümlelerinde sözcüğün edat göreviyle kullanıldığını belirtmiştir. Göksel ve Kerslake (2005: 175) de sıfat öbeklerini ele alırken “ad öbeği+diye” kuruluşu üzerinde durmuş; “Güneş Gıda diye bir market var.”, “Mehmet diye bir oğlu var.” cümlelerine yer vermişlerdir. Lewis de *diye*’nin kullanım biçimlerini maddeler hâlinde sıralarken “Beş Şehir diye bir kitap, Liva diye bir dostum var.” kullanımlarını birlikte değerlendirmiş; bunların günlük dilde yaygın olduğunu ifade ederek resmî dilde bu ifadelerdeki *diye*’nin yerini “adlı, adında, isimli, isminde” kullanımlarının aldığına dikkat çekmiştir. Lewis, “Bazı memleketlerde ehliyet imtihanı diye bir şey yok.” cümlesini ise ayrı bir başlıkta ele alarak burada *diye*’nin “namına” anlamında kullanıldığını değinmiştir (2000: 176). Kaynaklarda sözcük öbeği düzeyinde, daha çok araştırmacının dikkatine takılmak suretiyle tespit edilen ve örnekleme düzeyinde kalan bu kullanımlar, derlem dil biliminin bakış açısı ve yöntemiyle ele alındığında daha sistematik bir çerçeveye ortaya konulabilecektir.

diye sözcüğünün literatürde asıl üzerinde durulan kullanımı yan cümle kuruluşunda üstlendiği görevdir (Coşkun 2008, Göksel ve Kerslake 2005, Karahan 1999, Kerslake 2007, Kornflit 1997, Lewis 2000). Bu çalışmalarda *diye*, çekimli fiille biten bir cümleyi bir ana cümle yüklemine bağlama işleviyle betimlenmekte; *diye*’nin, biri, bitimli cümleyi zarflaştırmak; diğeri de adlaştırmak suretiyle ana cümle yüklemine bağladığı ifade edilmektedir. Buna göre “Sabah erken kalkacağım diye erkenden yattım.” cümlesinde *diye*, “sabah erken kalkacağım” birimini zarflaştırırken “Sabah erken kalkacağım diye haber verdim.” cümlesinde adlaştırmaktadır. Bu cümlelerden ilkini “Sabah erken kalkacağım için erkenden yattım.”, ikincisini ise “Sabah erken kalkacağımı haber verdim.” şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda ilk örnekte bir zarf-fiil yan cümlesi (adverbial clause), ikincisinde ise tümleç yan cümlesi (complement clause) ortaya çıkmaktadır.

diye cümlelerinin yapısı konulu doktora çalışmasında Yıldırım Gündoğdu, tek bir *diye*’den söz edilemeyeceğini belirterek öbek ve cümle düzeyinde gerçekleşen bu farklı kullanımları ayrıntılı biçimde ele almıştır. Ancak Gündoğdu çalışmasında “Sabah erken kalkacağım diye haber verdim.” cümlesindeki “sabah erken kalkacağım diye” yapısını tümleç yan cümlesi olarak değil, zarf-fiil yan cümlelerinin bir çeşidi olarak değerlendirmekte; bunları zorunlu değil tercihe bağlı zarf (adjunct) olarak ele almaktadır (2017: V. Bölüm). Söz konusu yan cümlelerin hangi çatı altında değerlendirileceği tartışması, özellikle dil öğretim uygulamalarına ışık tutmayı amaçlayan bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, Yıldırım Gündoğdu’nun da belirttiği üzere “Sabah erken kalkacağım diye haber verdim.” tipindeki cümlelerde ana cümle yüklemine belli semantik alanlardan seçiliyor olmasıdır. Konunun öğretimi açısından söz konusu semantik alanlara ilişkin farkındalık kazandırılması ve bu grupta yer alan ana cümle fiillerinin öğrenir söz varlığına kazandırılması önemlidir. Yıldırım Gündoğdu, bu semantik alanlar doğrultusunda söz konusu ana cümle yüklemine ilişkin aşağıdaki tabloyu vermektedir (2017: 83):

Aktarma Fiilleri		Algı ve Biliş Fiilleri	Duygu Fiilleri
Konuşma tarzını gösteren fiiller	Bir mesajı iletme fiilleri		
bağır-, söylen-, inle-, seslen-, kükre-, mırıldan-, fısılda-, haykır-	açıkla-, aktar-, oku-, yaz-, anlat-, konuş-, belirt-, ifade et-, söyle-, dile getir-, yalan söyle-, sor-, yanıtla-, cevapla-, özetle-, iddia et-, itiraf et-, şikayet et-, itiraz et-, dua et-, tekrar et-, bahset-, tehdit et-, tezahürat et-	gör-, duy-, düşün-, içinden geçir-, bil-, hayal et-, hatırla-, anla-, hisset-, varsay-, farzet-, kabul et-, say(ıl), tahmin et-, ayır-, addet-	um-, umut/ümit et-, şüphelen-, sevin-, üzül-, kork-

Tablo 1: Yıldırım Gündoğdu’da yer alan fiillerin tasnifi

Bu tabloda, özellikle sayıca ağırlıkta olan aktarma fiilleri dikkat çekmektedir. Aktarma fiillerinin alt grubu olarak tasnif edilen “bağır-, söylen-, inle- vd.”, sözün ne şekilde söylendiğine ilişkin duyu organlarıyla algılanabilecek bilgi vermektedir. İletme fiilleri olarak tasnif edilen grupta ise dikkatle incelendiğinde farklı özellikler taşıyan fiiller yer almaktadır. Bunların bir kısmı sözün kavramsal içeriğine ilişkin bir belirlemede bulunmakta, bir kısmı söylemi bir mantık dizisi içinde yapılandırmakta, az sayıdaki bir kısmı ise gerçek anlamda “söyleme, deme” ifade etmektedir. Bütün bu fiillerin derlem temelli bir yaklaşımla tespit edilmesi, hem *diye* sözcüğünün söz dizimindeki işlevlerine ilişkin daha bütünlüklü bir resim ortaya konması hem de elde edilecek malzemenin gerek ana dili gerekse yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılma sunulması bakımından önemlidir.

Yöntem

Derlem: Bu çalışmada *diye* sözcüğü derlem temelli olarak betimlenmektedir. Bu amaçla *Türkçe Ulusal Derlemi-TUD* kullanılmıştır (Aksan vd. 2012). Genel amaçlı bir derlem özelliği taşıyan TUD, 48+- milyonu yazılı ve 2+- milyonu sözlü dilden olmak üzere yaklaşık 50 milyon sözcük hacminde bir derlemdir. Derlem, 1990-2013 yıllarında üretilmiş metinleri kapsayan dengeli, temsil yeterliliğine sahip bir referans derlemidir. Bugün itibarıyla derlemin 3.0 sürümüne çevrim içi olarak erişilebilmekte; pencere aralığı, yayın yılı, alan, örneklem, metin türü, yazar türü, cinsiyet, kitle gibi değişkenler doğrultusunda seçim yapılarak bağlam içi sözcük görüntüleme, eşdizimlilik ve sınırlı ölçülerde düzenli ifade araması yapılabilmektedir.

Kapsam ve sınırlılık: *diye* sözcüğü yukarıda da ifade edildiği üzere TUD esas alınarak hazırlanan sıklık sözlüğünde 93.864 kullanım sıklığı ve 0.01 dağılım oranı ile 71. sıradadır. (Aksan vd. 2017). Bir başka deyişle sözcük hem yüksek sıklıkta kullanılmış hem de bu kullanım farklı metinlere dağılmıştır. Bu yönüyle belli bir metin türü ya da yazara özgü stilistik-idiyosentrik bir sözcük niteliği taşımamaktadır. Bununla birlikte sözcüğün sözlü ya da yazılı dildeki veya söz gelimi bilgilendirici ve kurgusal metinlerindeki kullanımlarında farklılıklar olacağı da düşünülebilir. Örneğin sözlü dilde karşılıklı konuşma yaygın olduğu için, *diye* cümlelerinde ana cümlelerin düşeceği ve yalnızca *diye*’nin sonda bulunduğu yan cümlelerin söyleneceği düşünülebilir. Benzer şekilde *diye* yan cümlelerinin “*diye* bağırdı, *diye* seslendi, *diye* inledi, *diye* mırıldandı, *diye* kükredi” gibi örneklerde görüldüğü üzere yüklemi söz fiili olan ana

cümlelerle birlikte kullanıldığı, bu tür cümlelerin de anlatma esasına dayalı metinlerde daha sık kullanılacağı fikrinden hareketle kurgusal metinlerdeki ana cümle yüklemeleri ile bilimsel metinlerdeki ana cümle yüklemelerinin semantik açıdan farklılaşacağı öngörülebilir. Bütün bu tahmin ve öngörüler test edilmeye açıktır ancak bu çalışmada değişke ya da tür gibi bir perspektif söz konusu olmayıp *diye* ile ilgili özellikle dil öğretiminde kullanılabilir bir çerçeve oluşturmakla sınırlı kalmacaktır. Benzer şekilde sözlü ve yazılı dil değişkeleri arasında da bir karşılaştırmaya gidilmeyecektir.

Eşdizimlilik analizi: Eşdizimlilik, en genel ifadesiyle birden fazla kelime arasında belli bir uzaklıkta ve belli bir istatistiksel değerde ortaya çıkan, önceden kestirilemeyen birlikteliklerdir. Örneğin, “zaman” adının nesne konumundayken “harcamak” eylemi ile kurduğu “zaman harcamak” kullanımı bir eşdizimlilik (bk. Çalışkan 2014b, Özkan 2014). Bu eşdizimlilikler tek tek bağlam içi kullanımları okumak suretiyle tespit edilebileceği gibi yazılım desteği alınarak da belirlenebilir. Bunlardan ilki yorucu ve zaman alıcı bir süreçtir. Çalışmada kullandığımız TUD, eşdizimlilikleri altı farklı istatistik yöntemi kullanarak sıralamaktadır. Bu çalışmada kullanım sıklığı yüksek, semantik açıdan tutarlı birimleri tespit etmede en yaygın olarak kullanılan log-likelihood hesaplaması esas alınmıştır. Çalışma kapsamında *diye*’den hemen önce ve hemen sonra kullanılan birimlere ulaşmak yeterli olduğu için arama sol ve sağdan 1 sözcükle sınırlandırılmıştır.³ TUD’da, aranan birimle ilgili ilk 2.500 eşdizimli sözcük görüntülenebilmektedir. Bunlardan ilk sırada yer alan “sordu” eşdizimlisinin log-likelihood değeri 33177.5464, son sıradaki “vasıflandırılan” eşdizimlisinin ise 26.9239’dur. Her iki değer de istatistiksel açıdan anlamlı değerlerdir. Bu nedenle incelemede bir kesme noktası belirlenmemiş, 2.500 eşdizimlinin tamamı değerlendirilmiştir.

İnceleme

TUD’da *diye* birimi sözlü ve yazılı 3293 farklı metinde toplam 84.753 kez kullanılmıştır. *diye*, sözcük düzeyinden söz dizimi düzeyine kadar farklı şekillerde karşımıza çıktığı için incelemede de bununla uyumlu olarak sözcük, sözcük öbeği, cümle sıralaması takip edilmiştir.

1. Sözcük düzeyi: *diye* biriminin kendisinden önce veya sonra gelen birimlerle oluşturması muhtemel birleşik sözcüklerin tespiti amacıyla TUD’dan sol ve sağ bağlamda 1’er sözcük aralığında eşdizimlilik araması yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla *diye*, “ne” zamiri ile eşdizimlenerek “ne diye” birleşik sözcüğünü oluşturmaktadır. Bu kullanım derlemde 738 kez geçmektedir. “Ne diye” soru kelimesi sebep bildirmekle birlikte, aynı anlamdaki “niçin” sözcüğüyle karşılaştırıldığında belirgin bir şekilde olumsuz bağlamlarda kullanılmaktadır. Aşağıdaki cümlelerde “ne diye” biriminin; tepki (1), bıkkınlık (2), eleştiri (3), kızgınlık (4) gibi işlevler taşıdığı görülmektedir.

“ ‘Bana numara yapma. Her şeyi biliyorum.’ ‘Biliyorsan ne diye soruyorsun?’ ”

³TUD, aranan sözcüğün sol ve sağındaki 5 sözcüğü içerecek şekilde eşdizimlilikleri getirmektedir. İncelenen dil biriminin özelliğine göre bu bağlamı sol veya sağdan 1 sözcüğe kadar daraltmak mümkündür. Ancak TUD, herhangi bir yönden bağlamı sıfırlamaya izin vermediği için 2.500 eşdizimlinin bir kısmı *diye*’nin solunda, bir kısmı da sağında yer alan sözcüklerden oluşmaktadır. Bu nedenle bir eşdizimlinin *diye*’nin sağında mı, solunda mı yer aldığını tespit etmek ancak bağlamı görüntülemekle mümkündür.

“Bana ne yahu! Her şeyi ne diye bana söylüyorsun? Git Oduncu'da yıka...” (2)

“Şu kimsenin gelip geçmediği üstgeçit ne diye yapıldı? Şimdi kimse gelip geçmiyor. (3)

"Burada değil, gönderdik cezaevine," demiş. "Ne diye başınızı belaya sokarsınız, oğlum," diyor..." (4)

2. Sözcük öbeği düzeyi

2.1. Sıfat işlevli diye öbekleri: Uyumluluk satırlarının incelenmesi sonucu *diye*'nin literatürde ifade edilen kendisinden sonra gelen bir adı niteleyerek sıfat öbeği oluşturduğu kullanımlar belirlenmiştir. Bu tür sıfat öbeklerinde *diye*, sözcük türü bakımından edat görevindedir. Bu öbeklerde sıfat ile ad arasına çoğunlukla “bir” tanımlığı girmektedir. O hâlde sıfat öbeği kurma işlevindeki *diye* ile eşdizimlenen adların tespitinde “diye bir” biçiminden hareket etmek daha faydalı olacaktır. TUD, bağlam içi sözcük görüntülemenin yanında, çok sözcüklü birimleri görüntülemek için de çeşitli imkânlar sunmaktadır. Bizim örneğimizde “diye bir” ifadesini trnak içinde alarak arama kutucuğuna yazmak gerekmektedir. Bu şekilde yapılan sorgu sonucunda “diye bir” ifadesinin derlemde 1.584 farklı metinde toplam 4.253 kez geçtiği bilgisi elde edilmiştir. Söz konusu birimin kendisinden sonra gelen adlarla eşdizimlenerek oluşturduğu sözcük öbeklerinin tespitinde TUD’un eşdizimlilik analizinden yararlanılabilir ancak derlem, eşdizimlilik analizinde hem sol hem de sağ bağlamdan sözcükleri bir arada getirdiği için her durumda bağlamı kontrol etmek gerekmektedir. Bu nedenle TUD’un bu 4.253 kullanımdan tesadüfi olarak örneklediği 2.500 bağlam içi kullanım bir Excel dosyasına aktarılarak elle tarama yöntemiyle “diye bir” biriminin genişleyerek oluşturduğu yeni yapılar belirlenmiştir. Bu yapılardan 2.500 kullanım içinde en az 5 kez geçenler ve kullanım sıklıkları şöyledir:

Tablo 2: “diye bir” biriminin sağ yönelimli olarak eşdizimlendiği adlar

Eşdizimlilerin Niteliği	Eşdizimliler ve Kullanım Sıklıkları
Kişi	adam-17, arkadaş-13, çocuk-6, grup-11, hanım-5, kadın-7, kız-12; kuruluş-6 (tüzel kişi)
Yer	alan-5, kasaba-5, ülke-7, yer-48
Şey	ayırım-13, dert+(iyelik) var-yok-ol(ma)-11, durum-8, düşünce-19, emir-6, açıklama-7, hatırlatma-5, fikir-6, kaygı-9, korku-6, haber-10, kaide (var/yok)-11, kavram-45, konu-11, kural-32, mesele-8, olay-18, olgu-11, problem-11, şey-561, şeyler-28
Metin ve Dil	dergi-9, kitap-32, dizi-6, film-11, şarkı-14, başlık-12, cevap-6, cümle-12, kelime-13, laf-17, not-7, madde-8, deyim-14, ifade-5, dil-5, tabir-6, terim-6, yazı-25, söz-37, sözcük-12, soru-55, oyun-7, bölüm-7, ses-97

Tabloda da görüleceği üzere *diye* birimi; genel dilde kullanım sıklığı yüksek olan kişi, yer, şey adlarıyla eşdizimlilik ilişkisi içinde kullanılarak hazır ifadeler üretmektedir. Burada kesme noktasını 5 olarak belirlediğimiz için bütün kişi, yer ve şey konulu eşdizimliler sıralanamamıştır. Ancak mevcut eşdizimlilerden hareketle, listenin “diye bir erkek, diye bir hoca, diye bir sanatçı, diye bir şehir, diye bir okul” gibi kullanımlarla çeşitleneceği düşünülebilir. Bunun yanı sıra *diye*, metin ve dil bağlamına ilişkin sözcüklerle de eşdizimlenmektedir. Yüksek sıklıktaki dil birimlerinin bağlamına bakıldığında benzer bir durumu gözlemlemek ihtimal dâhilindedir. Zira insan hem dil

aracılığıyla dış dünyayı düzenlemekte hem de bir tür üst görü ile dile dair de yorumlamalarda bulunmaktadır. Kişi, yer, şey adlarıyla birlikte gerçekleşen kullanımlar bunlardan ilkin, metin ve dile ilişkin adlarla gerçekleşen kullanımlar da bir nevi “dil içinde dil” diyebileceğimiz ikinci durumu örneklemektedir. Bütün bu ifadeler birlikte ele alındığında *diye*’nin; hatırlatma (1), konuşma bağlamına takdim etme (2), odak noktası hâline getirme (3) gibi işlevlerle kullanıldığı görülmektedir. Derlemden alınan aşağıdaki cümleler bu durumu örneklemektedir:

“Ayaklar baş olunca diye bir söz var bilirsin. İşte ayaklar... (1)

“... camiden yukarıya çıkılan Fışkırcık caddesi diye bir yer vardı.” (1)

“...en son Avrupa’da Letter International diye bir dergi var. Altı-yedi dilde yayınlanıyor.” (2)

Almanya savaş planlarında Türklerin güçlenmesi diye bir düşünce yoktur. Zira daha önce...” (2)

“...sonra Mayıs’ın 11’indne önce uygulanmayacak diye bir emir aldık. 19 Mayıs günü...” (3)

“Bir gün gazeteden beni Janet diye bir hanım arıyor. Çok eskiden tanıdığım...” (3)

Burada sıralanan öbekler içinde “diye bir şey” birimi yüksek sıklığı ile dikkat çekmektedir. Derlemde 866 kez geçen, bizim burada incelediğimiz tesadüfi olarak sıralanan 2.500 satır içinde ise 561 kez kullanılan bu ifadenin, geniş bağlamı incelendiğinde biri “var”, diğeri ise “yok” ve onun eşdeğeri kabul edebileceğimiz farklı olumsuz çekimlerle birlikte iki farklı örüntü oluşturduğu görülmektedir. “var” örüntülerinde yukarıda belirttiğimiz söylem işlevleri ortaya çıkarken; “diye bir şey yok, diye bir şey ol+olumsuzluk eki, diye bir şey söz konusu değil/ol+olumsuzluk eki, diye bir şey var mı?, diye bir şey var ol+olumsuzluk eki” örüntülerinde, bunlara ilaveten aşağıdaki satırlarda da görüleceği üzere yalanlama (1), düzeltme (2), yerleşik bir kanaati sarsma (3), reddetme (4) ve itiraz etme (5) işlevi ön plana çıkmaktadır.

“...derse, kusura bakmasın. Randevu vermediğim diye bir şey yok. Doğru olmayan haberler...” (1)

“Varsıllar, yoksulları ezmiyor. Varsıllık yoksulluk diye bir şey yok. Köylerde kimsesizleri boğmuyorlar.” (2)

“...filozof Hume ise, dünyada ‘şans’ diye bir şey olmadığına, fakat bir vakıanın...” (3)

“Mika Hannula’ya göre ‘otantik gerçeklik’ diye bir şey yok. Nasıl yani? Yine...” (4)

“...için ne lazım? Yeterli olmak diye bir şey var mı? What is...” (5)

diye ile kurulan birimin sıfat işleviyle kendisinden sonraki ad soylu sözcüğü nitelediği durumda oluşan yapılardan biri de “... diye biri”dir. Bu yapı, derlemde 112 kez geçmektedir. İşlev bakımından “... diye bir adam/çocuk/kadın vb.” kullanımından farklı olmayan bu yapı sağ yönelimli olarak “var, yok”; sol yönelimli olarak da “bey, hanım” gibi unvanlar ve özel isimlerle birlikte kullanılmaktadır.

2.2. Zarf işlevli diye öbekleri: *diye* ile kurulan sözcük öbeklerinden bir kısmı da zarf işleviyle kullanılmaktadır. Bu örneklerde *diye*, sözcük türü olarak zarf-fiil olup belirgin bir şekilde “ah, bom, çırt, cork, cup, çıt, gaak, hart, hop, hüp, küt, löp, lüp, pat, pır, pıt, şak, şap, şıp, tak, tık, zart, zink, zırt” gibi ses taklidi sözcüklerle bir araya gelmektedir. Aşağıda derlemden seçilen cümle örnekleri verilmektedir.

“Mesela okuldan zart diye çıkıp gidiyo çocuk.”

“... sözlerini tamamlayamadan Ela birden pat diye kendini salonun orta yerine attı.”

“... gerçek o an surata şak diye iniyor hayat işte herkese adaletli...”

3. Cümle düzeyi

3.1. Zarf yan cümlelerindeki kullanımlar: Cümle düzeyinde *diye* birimi hem kendisinden önce hem de kendisinden sonraki birimlerle eşdizimlenerek iki farklı kullanım özelliği göstermektedir. Bunlardan ilkinde *diye*, çekimli fiillerle birlikte kullanılarak kendisinden önceki cümleyi sebep (1), amaç (2), tedbir alma/sakınma (3), tarz (4) bildiren zarf işlevli yan cümleye dönüştürmektedir. Buna ilişkin örnekler aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 3: *diye*'nin zarf işlevli yan cümlelerde kullanımı

İşlev	Örnek
sebep	"... şu projemiz, şu kurala aykırı" diye geri dönmüyo. Ama sosyal bilimlerle ..." "... şikayet söylemek serbesttir. Şikayet etti diye kimse herhangi bir ceza görmeyecektir."
amaç	"Şöyle basitçe bir fikriniz olsun" diye. 1 MB elektrik bir santraliniz ..." "... hastanelerinde biraz ucuza muayene olayım diye yoksul halk hastanelerinde sürünürken sen ..."
tedbir alma, sakınma	"Bekledim her halükarda gelir diye. Fakat emm Sayın alaca alaca..." "... bana dediniz, devlette belki çalışırsın diye, hiç öyle bir hayalim yok."
tarz	"Şey dicesin nasıl olsa kazanamicam diye giriceksin. Ben niye kazanamadım ben..." "... çok seviyoruz, çok canımsın, Mehtabım diye sarıldılar, öptüler, gönderdiler beni. Ondan"

Yukarıdaki tabloda örnekleri yer alan kullanımlarda *diye*'nin bağlantı yönü sola doğrudur. Burada sözcüksel eşdizimlilikler oluşmamaktadır. Ancak *diye*'nin birlikte kullanıldığı çekimli fiiller, zarfın işlevine göre değişmektedir. Örneğin sebep bildiren yan cümlelerde fiil, farklı zaman ve kiplerde çekimlenmeye müsait bir görünüm taşırken amaç bildirenlerde emir çekimi, tedbir bildirenlerde ise geniş zaman çekimi kullanılmaktadır.

diye diye

diye ile ilgili bir diğer kullanım da bir ikileme olan *diye diye* birimidir. Derlemde 134 farklı metinde toplam 186 kez kullanılan *diye diye*'ye cümlelerinden bir kısmı aşağıda verilmiştir:

“... şöyleydi böyleydi derken... Ayrılırdım ayrılmazdım diye diye dört yıl olmuş dur bakalım.”

“... şunu yapacam ayrılmazsam bunu yapacam diye diye üç yıl oldu mu ortaam?”

“... şu muydu yoksa bu muydu diye diye... Sonra Nebiler Nebisinin Hırka-i Saadetlerini ...”

“... ülkemizde de görmüyor muyuz; birey diye diye bencillikler, örgütsüzlükler geliştirilmiyor mu? İşte ...

“... ülke Ermeni-Türk, Kürt-Türk, müslüman-laik, beyaz-siyah diye diye bölündü. O kadar bölündü ki ...”

“... önlerinden. Gaste... gaste... gazeteee... Gazete diye diye koşuşturup gelen çocukların en önünde ...”

“... önce yapılmamış bir şeyi yapacağım diye diye kendi kendime gururla kasım kasım ...”

“... Ömrüm bitti bu sevdamı Bileceksin diye diye SEN ŞANSINI KAYBETTİN Sen şansını ...”

“Çünkü, bir süredir devleti küçültelim diye diye bir anarşi toplumu haline geldiğimizi ...”

çekişmiş.

“Vah benim ülkem vah!” diye diye dolaşır olmuş insanlar... Kısacası prensin ...”

Bu cümlelerde de *diye diye* birimi zarf-fiil olarak kullanılmakta ve kendisinden önceki cümleyi zarf yan cümlesine dönüştürmektedir. *diye diye*’den önceki cümle “ayrılırdım ayrılmazdım, şunu yapacam ... bunu yapacam, şu muydu yoksa bu muydu” cümlelerinde görüldüğü gibi seçenekler arasında kararsız kalma durumunu ya da diğer örneklerde olduğu gibi bir şeyi aşırı derecede dillendirme durumunu ifade etmektedir. Her iki durum da insan deneyimi açısından hoş karşılanmadığı için *diye diye*’li cümlelerde belirgin bir olumsuz semantik prozodi ortaya çıkmaktadır (bk. Çalışkan 2014a, Pilten Ufuk 2017)

3.2. Aktarma cümlelerindeki kullanımlar: *diye*’nin bir diğer kullanımını da kendisinden önce gelen bir cümleyi, bu cümleyi açıklayan bir ana cümle yüklemine bağladığı “ ‘Çocuklar sabah dönecekler.’ diye haber verdi. ‘Çocuklar yarın sabah dönecekler.’ diye iç geçirdi. ‘Çocuklar yarın sabah dönecekler.’ diye düşünüyordu.” şeklindeki aktarma cümleleridir. Bu tür cümlelerde ana cümle yüklemi “demek” fiiliyle ilgili ayrıntıları karşılamaktadır. “Demek” fiiliyle kurulan aktarma cümlelerinde söyleme eyleminin “öfkeyle, mırıldanarak, yüksek sesle, zihinden vb.” yapıldığıyla ilgili bilgi yokken *diye* ile kurulan aktarma cümlelerinde bu nüansları yakalamak mümkündür.

Yukarıda ifade edildiği üzere bu gruptaki cümlelerde *diye*’den önceki kısmın tümleş yan cümlesi şeklinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğiyle ilgili farklı görüşler vardır. Doğrudan dil öğretimine malzeme sunmayı amaçlayan bu çalışmada, “aktarma cümlelerindeki kullanımlar” başlığı tercih edilerek bu tartışmanın dışında kalmaya çalışılmıştır.

Bu gruptaki *diye*’li cümlelerde ana cümle yüklemi belli semantik özellikler taşımaktadır. Derlem sorgusu sonucunda tespit edilen bu yüklem ve taşıdıkları anlamlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Biliş yüklemeleri	<i>biliş yüklemeleri</i>	akıl et-, anla-, bil-, düşün-, hatırla-, hayaller kur-, içinden geç(geçir)-, inan-, kara kara düşün-, kuşkulana-, merak et-, planla-, tahmin et-, tahminde bulun-
	<i>biliş-söz yüklemeleri</i>	an-, değerlendir-, yorumla-
Duygu yüklemeleri	bekle ⁴ -, bozul ⁵ -, dert et-, dertlen-, endişe et-, endişelen-, hayret et-, kaygılan-, kıskan-, kork-, mutlu ol-, ödü kop-, sabırsızlan-, sevin-, şaşır-, um-, umut et-, umutlan-,	
Jest ve mimik, hareket yüklemeleri	burun kıvrır-, çırpın-, dövün-, dudak bük-, gül-, gülümse-, havalara uç-, işaret et-, sırt-, sevinç çığlıkları at-, sevinç göz yaşları dök-, tempo tut-, yırtın-	
Algı yüklemeleri	duy-, fırça ye-	
Söyleme ve anlatma yüklemeleri	<i>gerçek söyleme ve anlatma yüklemeleri</i>	açıkla-, anlat-, anons et-, bahset-, beyanat ver-, çevir ⁶ -, demeç ver-, konuş-, tabir et-, tarif et-, tavsif et-, telaffuz et-, haber gönder/sal/uçur/ver/yolla-, tercüme et- yazılı metinlerde: başlık at-, manşet(ler) at/yap-, mesaj at/çek/gönder/yolla-, not al/et-, yaz-
	<i>sesi betimleyen söyleme ve anlatma yüklemeleri</i>	ah çek/geçir-, ağla-, ağıt (yak), avaz avaz bağır-, avazı çıktığı kadar bağır-, azarla-, bağır-, bağırış-, bas bas bağır-, böğür-, çağır-, çığlık(lar) at-, çıkış-, feryat(d) et, fısılda-, fırça çek/at, gevele-, gürle-, haykır-, homurdan-, içini çek-, inle-, kekele-, kıkırda-, kıyameti kopar-, kükre-, mırıldan-, ortalığı ayağa kaldır/inlet/velveleye ver-, sayıkla-, sesini alçaltmak/yumuşat/yükselt-, parla-, patla-, seslen-, sızlan-, solu-, söylen-, şakı-, tısla-, tezahürat yap-, ünle-, yankılan-
	<i>kavramlaştıran ve kiplik anlamlar yükleyen söyleme ve anlatma yüklemeleri</i>	alay etmek, avut-, beddua et-, buyur-, dalga geç-, dalgasını geç-, dayat-, dua(lar) et-, eleştir-, emir ver-, emret-, ferman buyur-, fetva ver-, hakaret et-, hayıflan-, ısrar et-, ikaz et, isyan et-, itham et-, itiraz et-, kandır-, komut ver-, laf at/çarptı/çık/çıkart/et/yetiştir-, lafı ağzına tıka/gargaraya getir/yapıştır-, müjde ver-, nasihat et-, onayla-, öğüt ver-, öv-, racon kes-, ricada bulun-, saçmala-, savun-, serzenişte bulun-, sıkıla-, sitem et-, slogan(lar) at-, söz ver-, şaka yap-, şikâyet et-, takıl-, talimat ver-, tavsiyede bulun-, tehdit et-, tehditler savur-, teklifte bulun-, telkinde bulun-, tembih et-, tembihle-, tembihte bulun-, tepki göster-, tersle-, teselli et/ver-, tuttur-, uyar-, uyarıda bulun-, üstele-, veryansın et-, yakın-, yalan söyle-, yalvar-, yalvarıp yakar-, yaygara kopar/yap-, yemin et-, yuttur-
	<i>söylemi yapılandıran söyleme ve anlatma yüklemeleri</i>	araya gir-, başla-, cevap ver-, cevapla-, devam et-, ekle-, ilave et-, karşılık ver-, kes-, kestirip at-, laf değiştir/karıştır-, lafa atla/başla/dal/gir/karış-, lafı aç/bağla/başa sar/değiştir/sürdür/uzat-, özetle-, son noktayı koy-, son sözünü söyle-, sor-, söze atıl/başla/gir/giriş/karış-, söz(ler)ini bitir/kes/tamamla/sürdür/yürüt-, sual et-, sustur-, sürdür-, tamamlama-, tekrarla-, yanıt ver-, yanıtla-, yinele-

Tablo 4: *diye* 'nin tümleç yan cümlesi kurduğu cümlelerde ana cümle yüklemeleri⁷

⁴ “Ümit etmek” anlamında.

⁵ “İncinmek” anlamında.

⁶ “Tercüme etmek” anlamında.

⁷ Yüklem, baskın olduğu düşünülen özellikleri doğrultusunda tasnif edilmiştir.

Yukarıdaki tabloda açıkça görüleceği üzere aktarma cümlelerinde ana cümlelerin yüklemi, büyük ölçüde söz fiillerinden oluşmaktadır. Ancak bu söz fiilleri farklı karakter özellikleri taşımaktadır. Örneğin “böğür-, kıkırda-, söylen-” gibi fiiller *diye*’den önceki aktarma cümlesinin nasıl bir ses tonu ve edayla söyleneceğini belirlemektedir. Bu doğrultuda “Ben de geliyorum.” gibi cümle bu fiillerle aktarıldığında iletinin kendisinde bir değişiklik olmamakta, buna karşılık iletinin seslendirilmesi farklılaşmaktadır. Aynı cümle, “Ben de geliyorum, dedi.” şeklinde “de-” eylemiyle kurulduğunda bu ayrıntılar kaybolmaktadır. Gerçek söz yüklemeleri olarak tasnif ettiğimiz grupta da deme ve söyleme’nin farklı biçimlerini kucaklayan bir anlam yelpazesi bulmak mümkündür. Örneğin “telaffuz et-” sadece bir kelimeyi seslendirmek iken “bahset-” bir kişi ya da konu hakkında kısaca konuşmak gibi ayrıntıları içermektedir. Metin, hem sözlü hem de yazılı bir üretim olduğu için bu grupta yalnızca yazılı metinlerde görebileceğimiz “başlık at-, yaz-” yüklemeleri de yer almaktadır.

Kavramlaştıran ve kiplik anlamlar yükleyen söz yüklemeleri, tabloda en geniş yeri tutan fiillerdir. Burada kavramlaştırmadan kasıt, *diye*’den önceki cümleyle ilgili kavramsal bir etiket oluşturmaktır. Bu bağlamda “ ‘70 kilosun.’ diye hakaret etti.” ve “ ‘70 kilosun.’ diye ikaz etti.” cümlelerinden ilkinde tırnak içindeki ifade hakaret, ikincisinde ise ikaz niteliği kazanmaktadır. Bu kavramlaştırmacı fiillerin bir kısmı aynı zamanda kiplik anlamlar da içermektedir. Söz gelimi “buyur-, emir ver-, emret-, ferman buyur-, komut ver-, talimat ver-” gibi fiiller emir kipinin çeşitli nüanslarını karşılamaktadır. Benzer şekilde “ısrar et-, dayat-” gereklilik; “fetva ver-” izin; “teklifte bulun-, telkinde bulun-, tembih et-, tembihle-, tembihle bulun-, nasihat et-, öğüt ver-, sıkıla-, tavsiyede bulun-“ tavsiye ve teşvik; “ikaz et-, tehdit et-, tehditler savur-, uyar-, uyarıda bulun-“ sakındırma; “dua(lar) et-, ricada bulun-, tuttur-, üstele-, yalvar-, yalvarıp yakar-“ istek; “ısyân et-, tepki göster-” ret; “müjde ver-” taahhüt; “söz ver-, yemin et-” ise bağlılık gibi kiplik anlamlarla eşleştirilebilmektedir.

Söz yüklemeleriyle ilgili bir diğer grup da söylemi/metni yapılandırma işlevi taşıyan fiillere aittir. Bilindiği gibi söylem/metin, dil birimlerinin bağdaşıklık (cohesion) ve tutarlılık (coherence) ilkeleri çerçevesinde bir araya gelmesiyle oluşur. Bağdaşıklık, cümle düzeyindeki bağlanma yollarını; tutarlılık ise metnin bütüne yönelik ilişkilendirmeleri inceler. Bu bağlamda, sözün “nasıl başladığı, nasıl devam ettiği, nasıl kesintiye uğradığı, nasıl yön değiştirdiği, nasıl bittiği” gibi hususları işaretleyen bütün yüklemeler söylemi/metni yapılandırma işlevini yerine getirdiği düşüncesiyle bu başlık altında ele alınmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada *diye* sözcüğü dil öğretiminde kullanılabilecek bir çerçeve oluşturabilmek düşüncesiyle derlem temelli olarak betimlenmeye çalışılmıştır. Betimlemede dil öğretimi açısından verimli olmadığı düşünülen teorik tartışmalardan uzak durulmuştur. Bu, teorik tartışmalara kulak tıkamak veya onların verilerini görmezden gelmek anlamına gelmemelidir. Öğretime yönelik betimlemeler, kesinlikle teoriden kopuk olmamalı veya dil birimlerini öğretim kolaylığı olması düşüncesiyle kendi bağlamından uzak biçimde, yanlış bir şekilde basitleştirerek sunmamalıdır. Ancak teorik bir önerme tartışılarak olgunlaşmaya kadar uygulayıcı bir tercihte bulunma esnekliğine sahip olmalıdır. Bu çalışmada tercih esnekliği malzemenin kendisinin gösterdiği doğrultuda gerçekleşmiştir. İncelememiz bize *diye*’nin kendisinden önceki cümleyi zarf yan cümlesine dönüştürdüğü kullanımlarda ana cümle

yüklemnin semantik açıdan dağılık bir görünüm arz ettiğini göstermektedir. Buna karşılık, yan cümle ile ana cümle arasında sebep, amaç gibi anlam ilişkilerinin kalktığı kullanımlarda ana cümle yüklemeleri belli semantik alanlarda toplanmaktadır. Bu da bize *diye*'nin kendisinden önce ve sonra kullanılan dil birimleriyle kurduğu ilişkilerden yola çıkarak temel ayrımı ikili bir çerçevede yapmak gerektiğini düşündürmüştü; inceleme de bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir.

TUD temelli betimleme neticesinde *diye*'nin sözcük, sözcük öbeği ve cümle düzeyinde 3 farklı kullanımı olduğu görülmüştür. Bunlardan sözcük düzeyinde gerçekleşen *ne diye* birimi “niçin, neden” anlamında birleşik bir söz niteliğindedir fakat “niçin, neden” soru sözcüklerinden farklı olarak olumsuz bağlamalarda kullanılmaktadır. Bu birleşik sözcüğün kuruluşunda *diye*, sözcük türü bakımından edat görevindedir.

Sözcük öbeği düzeyinde *diye*, sıfat ve zarf işlevli olmak üzere iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Sıfat işlevli öbeklerde *diye*, edat görevinde olup daha çok “*diye bir*” biçimiyle kendisinden önceki bir adı kişi, yer, şey bildiren bir ada bağlamakta; böylece “AD *diye bir* AD (kişi, yer, şey adları)” şeklinde bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu yapı, dilde yüksek sıklıkta kullanılan kişi, yer ve şey (kavram, durum, nesne) adlarını örneklemesi bakımından ilginçtir. Dil, dış dünya kadar dili de düzenleyen bir araç olduğu için bu yapının bir versiyonu da “AD *diye bir* AD (metin ve dille ilgili adlar)” olarak tespit edilmektedir. Bu yapının bir versiyonu da “AD ... *diye biri*” şeklindedir.

Sözcük öbeği düzeyinde *diye*'nin bir diğer kullanımı da zarf işlevli öbekler kurma biçiminde karşımıza çıkmaktadır. “pat/küt/cart/çat *diye*” şeklinde örneklerini bulduğumuz bu kullanımda *diye*’den önce yansıma sözcükler gelmekte ve *diye* zarf-fiil göreviyle bu birimi zarflaştırmaktadır.

diye, cümle düzeyinde de iki farklı şekilde kullanılmaktadır. Bunlardan birincisinde *diye*, kendisinden önceki bitimli cümleyi sebep, amaç, sakınma, tarz bildiren zarf işleviyle yan cümleye dönüştürmektedir. Yan cümlelerin ana cümle içinde kazandığı sebep, amaç gibi anlamlar *diye*’den önceki çekimli fiil tarafından belirlenmektedir. Bu cümlelerin bir de *diye diye*’li biçimleri vardır. *diye diye*’li kullanımlarda belirgin bir şekilde olumsuz anlam ortaya çıkmaktadır.

Cümle düzeyindeki ikinci tür kullanımlar ise “de-” fiili ile kurulan aktarma cümlelerinin bir çeşitlemesi niteliğindedir. Bu tür cümlelerde, ana cümle yüklemeleri nötr bir aktarma yapan “de-” fiili nin aksine, betimleyici ve yorumlayıcı anlamlar kazanmaktadır. Bu fiillerin özellikle yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğrenirlerinin söz varlığına kazandırılmasına gayret edilmelidir.

diye'nin bütün bu kullanımları bir bütün olarak değerlendirildiğinde aşağıdaki tabloda özetlemeye çalıştığımız çerçeve ortaya çıkmaktadır. Bu çerçeve Türkçenin gerek ana dili gerekse yabancı/ikinci dil olarak öğretimine yönelik izlenince oluşturulması ve materyal tasarlanmasında yol gösterici olacaktır.

Sözcük düzeyinde	<i>ne diye</i>	“Bana ne yahu! Her şeyi ne diye bana söylüyorsun? Git Oduncu'da yıka...” (2)
Sözcük öbeği düzeyinde	<i>sıfat işlevli öbekler</i>	AD diye biri: “Doktor Güngör diye biri aradı bizi.” AD diye bir AD (kişi, yer, şey adı): ““Bir gün gazeteden beni Janet diye bir hanım arıyor.”, “... camiden yukarıya çıkılan Fıskırık caddesi diye bir yer vardı.”, “Mika Hannula'ya göre ‘otantik gerçeklik’ diye bir şey yok.” AD diye bir AD (metin ve dille ilgili adlar): “Ayaklar baş olunca diye bir söz var bilirsin.”
	<i>zarf işlevli öbekler</i>	AD (yansıma) diye FİİL: “Mesela okuldan zart diye çıkıp gidiyo çocuk.”
Cümle düzeyinde	<i>zarfyan cümleleri</i>	BİTİMLİ FİİL diye BİTİMLİ FİİL: ““Şey dicesin nasıl olsa kazanamıcam diye giriceksin. Ben niye kazanamadım ben...” BİTİMLİ FİİL diye diye BİTİMLİ FİİL: “... şunu yapacam ayrılmazsam bunu yapacam diye diye üç yıl oldu mu ortaam?”
	<i>aktarma cümleleri</i>	BTİMLİ FİİL diye BİTİMLİ FİİL (belli semantik alanlardan): “... şoförüne de o parayı vermeyiz diye düşündüler.”, “Kolanın içine bi şey karıştırıyorlarmış diye duydum.”, “Parayı vermek için geç kalırız diye endişelendik.”, “... şmarıklık senin ihtisas alanına giriyor diye yanıtlamıştı Aylin.”

Tablo 5: *diye*'nin kullanımları

Kaynakça

- AKSAN, Yeşim, M. AKSAN, Ü. MERSİNLİ, U. U. DEMİRHAN (2017), *A Frequency Dictionary of Turkish: Core Vocabulary for Learners*, London: Routledge.
- AKSAN, Yeşim, et al. (2012), "Construction of the Turkish National Corpus (TNC)." *Proceedings of the 8th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)*. İstanbul, 3223-3227.
- COŞKUN, Hatice (2010), "Embedding indirective (evidential) utterances in Turkish." *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*, (Ed. Gabriele Diewald ve Elena Smirnova), Berlin/New York: De Gruyter Mouton, 187-222.
- ÇALIŞKAN, Nihal (2014a), “Semantik Prozodi Kavramı ve Türkçe Semantik Prozodi Örnekleri: aksettirmek, ...dan ibaret, ...nin teki, karşı karşıya, varsa yoksa”, *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken / Journal Of World Of Turks*, (6) 1, 139-160.
- ÇALIŞKAN; Nihal (2014b), *Yüksek Sıklıktaki Adlar: Zaman Sözcükbiçimi Üzerine Derlem Temelli Bir İnceleme (Eşdizimlilikler, Biçimbirim Dizileri, Dilbilgisel Örüntüler, Semantik Prozodi)*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- YILDIRIM-GÜNDOĞDU, Hilal (2017), *The Structure of Diye Clauses in Turkish*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- SEBÜKTEKİN, Hikmet İ. (1971), *Turkish-English contrastive analysis*, Berlin: De Gruyter: Mouton.
- KORKMAZ, Zeynep (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ERGUVANLI, Eser Emine (1984), *The Function of Word Order in Turkish Grammar*, Vol. 106. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.
- GÖKSEL, Aslı, C. Kerslake. *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Oxford: Routledge, 2005.
- KARAHAN, L. (1999), *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- KERSLAKE, Celia J. (1997). “Alternative Subordination Strategies in Turkish”, Vol. Hamburg Studies on Multilingualism (HSM), *Connectivity in Grammar and Discourse*, (Ed. Christiane Hohenstein, Lukas Pietsch, Jochen Rehbein), Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- KORNFLIT, Jaklin (1997), *Turkish*, London, New York: Routledge.
- LEWIS, Geoffrey L (1985), *Turkish Grammar*, 2nd Edition, Oxford: Oxford University Press.
- ÖZKAN, Bülent (2014), *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerle Fiillerin Birlikte Kullanılması ve Eş Dizimlilikleri -Derlem Temelli Bir Uygulama-*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- PİLTEN UFUK, Şahru (2017), “Anlam Vezni Üzerine Değerlendirmeler”, *Avrasya Terim Dergisi*, 5 (1), 1-10.